

KIYAMET İNANCI: KİTAB-I MUKADDES VE KUR'AN-I KERİM BAĞLAMINDA

Gülsüm GÖKÇE

ORCID: 0009-0003-3466-784X

gulsumgkc60@gmail.com

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri, Bilecik, Türkiye

Prof. Dr. Mustafa BAŞ

ORCID: 0000-0001-9696-4100

mustafa.bas@bilecik.edu.tr.

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri, Bilecik, Türkiye

Özet

İçinde yaşadığımız evrenin sonunu anlatan kıyamet inancı, insanoğlunun büyük bir ilgi ve merakla takip ettiği konuların başında gelmektedir. Her din, kendi teolojik yapısına uygun olarak dünyanın başlangıcıyla birlikte sonundan da bahsetmiştir. Kıyamet inancı özellikle semavi dinlerde inancın bir parçası ve temel ilkelerinden biridir. Kur'ân-ı Kerîm'de kıyamet alametleri ile ilgili ifadeler yer almakla birlikte Hz. Peygamber'e isnad edilen rivayetlerde de kıyamete dair bilgiler bulunmaktadır. Yine Yahudi ve Hristiyan kutsal kitaplarında da kıyamet gününe dair pek çok rivayet vardır. Yahudilikte, diaspora dönemlerinde gelen peygamberlerin mesajları genellikle dünyanın sonunun yaklaştığına yöneliktir. Hristiyanlıkta da benzer bir kıyamet inancı önemli bir yer tutmaktadır. Bu inanca göre, dünyanın sonuna yaklaştığında İsa Mesih'in tekrar yeryüzüne inerek insanları kurtaracağına, kötülüğü ve zulmü ortadan kaldıracağına inanılır. Kurtarıcı inancı, Yahudilik ve Hristiyanlıkta ortak bir noktadır. Yahudilikte bu kurtarıcı, Davud peygamberin soyundan gelen bir kral olarak görülürken, Hristiyanlıkta bedenlenmiş bir tanrısal oğul olan İsa'dır. İslam dininde ise kıyamet inancı, dünya hayatının sonundan, kıyamet gününün yaklaştığına dair alametlerden, ikinci bir hayatın başlamasından, tüm insanların hesaba çekilmesinden ve kabir hayatı, ba's, haşr, hesap günü, mizan, cennet ve cehennem gibi önemli kavramların yer aldığı aşamalardan oluşmaktadır. Makalemizde Yahudilik ve Hristiyanlıktaki kıyamet inancı ile İslam dinindeki kıyamet konusu karşılaştırılmış, farklılık ve benzerlikler incelenmiştir. Üç ilahi dinin kıyamet tasavvurlarında bazı farklılıklar olsa

da insanların sonunda hesaba çekileceği ve ödüllendirileceği temel bir inanç vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kıyamet, Kitab-ı Mukaddes, Yahudilik, Hıristiyanlık, İslam.

BELIEF IN JUDGMENT: IN THE CONTEXT OF THE BIBLE AND THE QURAN

Abstract

The belief in the end of the universe, known as the apocalypse, ranks among the topics that humanity follows with great interest and curiosity. Each religion, in accordance with its theological structure, has addressed both the beginning and the end of the world. The belief in the apocalypse is particularly a part of faith and fundamental principles in Abrahamic religions. The Qur'an contains expressions related to signs of the apocalypse, and there are also narratives attributed to the Prophet Muhammad that provide information about the apocalypse. Similarly, Jewish and Christian sacred scriptures contain many narratives about the Day of Judgment. In Judaism, messages from prophets during diaspora periods often indicate the approach of the end of the world. Christianity also holds a similar belief in the apocalypse, where it is believed that Jesus Christ will descend to earth again as the savior, eliminating evil and oppression as the end of the world nears. The belief in a savior is a common point in Judaism and Christianity. In Judaism, this savior is seen as a king from the lineage of Prophet David, while in Christianity, it is Jesus as the incarnated divine son. In Islam, the belief in the apocalypse consists of the end of worldly life, signs indicating the approach of the Day of Judgment, the beginning of a second life, the accountability of all humans, and stages such as life in the grave, resurrection, reckoning day, balance of deeds, paradise, and hell. In this article, the belief in the apocalypse in Judaism and Christianity is compared with the concept of apocalypse in Islam, examining differences and similarities. Although there are some differences in the apocalyptic imaginations of the three divine religions, the fundamental belief that humans will ultimately be held accountable and rewarded is emphasized.

Keywords: Apocalypse, Bible, Judaism, Christianity, Islam

Giriş

Evrenin var olan her şey gibi bir ömrü olduğu gerçeği, insanların ilgisini başlangıç ve son konularına çekmiştir. Sonun ne zaman geleceği, nasıl gerçekleşeceği ve bu süreçte nelerin olacağı en merak edilen sorular arasındadır. Bu dünya ve içindeki varlıklar, belli bir süre için var edilmiştir. Bir gün ne bu dünyadan ne de üzerindeki

varlıklardan bir iz kalmayacak, evrenin bu mükemmel düzeni bir gün sona erecektir. Bireyin ölümüyle başlayan kendi kıyameti ve dünya hayatının sona ermesiyle ilgili büyük kıyamet arasındaki ilişki insanları derinden etkiler. Büyük kıyamet, dünyanın yok olması ve ardından başka bir dünyanın oluşumu anlamına gelir. Bu nedenle, dünyanın sonunu ve sonrasında neler olacağını inceleyen bilim dalına eskatoloji adı verilir. Eskatoloji, genel olarak bireysel ve kozmik olmak üzere ikiye ayrılır. Bireysel eskatoloji, bireyin ölümü ve sonrasıyla ilgilenirken, kozmik eskatoloji ise evrensel dönüşüm ve değişimleri ele alır. Eskatoloji aynı zamanda kıyamet öncesi ve sonrası süreçlerine de odaklanır. Kıyamet öncesi eskatoloji, dünyanın sonlanmadan önce yaşanacak olayları açıklarken, kıyamet sonrası eskatoloji ise yargı, hesap, cennet, cehennem gibi inançları ve ölümsüzlük düşüncesini içerir. Her din, bu süreçleri kendi inanç çerçevesinde yorumlar ve anlamlandırır.

1.YAHUDİLİKTE KİYAMET

1.1 Eski Ahit'te Kıyamet

Eski Ahit'te "Zamanların Sonu" (Kutsal Metin(Tevrat, Zebur, İncil), 2018, Daniel, 11:35), "O Zaman" (Yeşaya, 12:1) ve "Kefaret Günü" olarak adlandırılan kıyamet gününe dair birkaç yerde bahsedilmektedir. Bu metinlerden birinde, "Boru çalınacak ve o gün vaki olacak" ifadesiyle (Yeşaya, 27:13) kıyamet gününe atıfta bulunulurken, bir başka metinde ise "Ve yedinci ayda, ayın onuncu gününde yüksek sesli boruyu gezdireceksin; boruyu kefarete gününde bütün memleketinizde gezdireceksiniz" ifadesiyle (Levililer, 25:9) kıyametin bir boru sesiyle başlayacağı belirtilmektedir. (Bilgin, 2005:83)

Yahudilik'te, Kıyamet Günü, sadece dünyanın ve evrenin harap olmasını değil, bir hesap gününü de kapsamakta ve şöyle denilmektedir: "Çünkü ben onların eylemlerini de düşüncelerini de bilirim. Bütün ulusları ve dilleri bir araya toplayacağım an geliyor; gelip yüceliğimi görecekler" (Yeşaya, 66: 18-19).

Yahudiliğin kıyamet anlayışı Mesih anlayışıyla bağlantılıdır. Mesih terimi İbranice masiah (yağlanma) kelimesinin bir çevirisi olan mesiah'tan türetilmiştir. Kökeni İbranice olan mesiah teriminin literal anlamı "yağlanmış birisi"dir. Mesih kelimesinin Eski Ahit içerisindeki ilk kullanımları eskatolojik bir kurtarıcıyı değil, daha çok kelimenin literal anlamı doğrultusunda yağlanmış, kutsanmış ve özel seçilmiş kişiyi ifade etmektedir (Batuk, 2003:67). "Mesih" tabiri başlangıçta İsrail Kralları'nı veya büyük kâhinleri belirtmektedir (II. Samuel, 10:1).Zira Eski İsrail'de Tanrı'nın hizmetinde yağlanmış bir kralın dünyada doğruluğu hâkim kılacağına inanılmıştır (Canatan, 1994:34). Daha sonra peygamberler de mesh edilmeye başlanmıştır.(I. Krallar, 19:16; Yeşaya, 61:1; I. Tarihler, 16:22) Önceleri sadece kral, peygamber ya da din adamlarından özel kişileri ifade etmek için kullanılan

bu kelime, sonradan eskatolojik kurtarıcı anlamını kazanmış, “Mesih” sözcüğü, Tanrı tarafından Yahudileri kurtarmak üzere, Davut soyunda gönderilecek kimseyi ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır (Baybal, 2002:27).

Yahudi din adamları (Rabbiler) Mesih’i, İsrail’i kurtaracak ve beşer tarihinin zirvesinde yönetecek bir kral, Tanrı’nın Krallığının kendisi ile tesis edileceği bir vasıta” diye tanımlamaktadırlar. Bu dönemde, dünya genelinde barış ve sosyal adalete ulaşılabilecek, hastalıklar ve tüm kötü problemler çözülecektir (Baybal, 2002:53-56). Mesih, İsrailoğullarını bir araya getirecek, topraklarını ve halkını düşmanlara karşı koruyacak, hükümdarlığını genişletecektir (Yeşaya, 28: 12; Zekarya, 9: 10). Uluslar arasında yargıçlık yapacak ve halklar arasındaki anlaşmazlıkları çözecektir. İnsanlar artık savaş aletleri yapmak yerine tarım aletleri yapacaklar. Uluslar arasında çatışma olmayacak ve savaş eğitimi yapılmayacaktır. Herkes huzurlu bir şekilde kendi toprağında oturacak, kimsenin kimseyi korkutması söz konusu olmayacaktır (Yeşaya, 2: 4; Mika, 4: 3-4) .

“Yahudiler, Mesih’in geleceği yılı ve ayı belirlemeye çalışmışlar, M.S. 240 veya 471 yılında geleceği bazıları tarafından ileri sürülmüştür. Ancak tespit edilen tarih tutmayınca veya Mesih iddiasıyla ortaya çıkanların sahte oldukları anlaşılınca, te’vil yoluna gidilerek ileriye dönük tarihler verilmiştir” (Sarıkcıoğlu, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, 1983:204).” Yahudilere göre Mesihî dönem genel olarak 400 yıl sürecek ve ölümüyle nihayet bulacak, onun ölümü sonrasında insanların tamamı ölecektir. "Dünya sessizliğe bürünecek ve hiçbir canlı varlık kalmayacak, daha sonra haşır ve hesap günü gerçekleşecektir" (Sarıkcıoğlu, Dinlerde Mehdi Tasavvurları, 1997: 36)

Daniel kitabının 11-12. babları tamamen ahir zamanda gerçekleşecek olaylar ve ölümden sonraki durumla ilgili açıklamalara ayrılmıştır. Kitab-ı Mukaddes araştırmacılarının hemen hemen tamamının ittifakıyla, M.Ö. 160 yılları civarında bu kitabın kaleme alındığı kabul edilmektedir (Taşpınar, 2003:115). Yeşaya kitabında, kıyametle ilgili bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgiler, Yeşaya'nın M.Ö. 730-700 yılları civarında Yehuda krallığı döneminde görev yaptığı tarihlerde kaleme alınmıştır. Ancak, Yeşaya kitabı, kendi adıyla anılan metinlerden müteşekkildir ve farklı dönemlerde kaleme alınmıştır. Yeşaya Apokalipsi'nde (24-27/13. bablar arası) öldükten sonraki hayata işaret edebilecek sözler bulunmaktadır.

Eski Ahit'te yer alan apokaliptik metinler arasında kabul edilen Daniel Kitabı, Mesih'in beklentisini güçlü bir şekilde savunanlardan biridir.

“Günahı bitirmek ve suçları sona erdirmek, ve fesat için kefaret etmek, ve ebedi salahı içeri getirmek, ve rüyeti ve peygamberliği mühürlemek, ve mukaddesler mukaddesini meshetmek için kendi kavmin üzerine, ve senin mukaddes şehrin üzerine yetmiş hafta hükümlüdü. Ve bilip anla ki, Yeruslimali eski haline koymak ve bina etmek için emrin çıkmasından mesholunan hükümdara kadar yedi hafta ve altmış iki hafta olacak; o yine sokakla ve hendekle yapılacak, bu da sıkıntı vakitlerinde olacak. Ve bu altmış iki haftadan sonra mesholunan kesilip atılacak ve bir şeyi olmayacak ve gelecek hükümdarın kavmi şehri ve makdisi harap edecek ve onun sonu tufanla olacak ve ta sona kadar cenk olacak; harabiyetler takdir olunmuştur. Ve çoğu ile bir haftalık kuvvetli ahit kesecek ve haftanın ortasında kurbanla takdimeyi durduracak ve mekruh şeylerin kanadı üzerinde harap eden biri gelecek ve tam sona kadar, bu da hükümlenmiştir, viranenin üzerine öfke dökülecek” (Daniel, 9:24-27). Daniel Kitabı, Mesih olarak herhangi bir isimden bahsetmemekle birlikte, kurgusunda Mesih veya Mesih Kral'ın ikincil bir konumda olduğu, birincil konumun ya da eskatoloji düşüncesinde merkezde Tanrı'nın bulunduğu anlaşılmaktadır (Batuk, 2003:84)

“Gece rüyetlerinde gördüm ve işte insan oğluna benzer biri göklerin bulutları ile geldi ve günler eski olana kadar geldi ve onun önüne kendisini yaklaştırdılar. Ve bütün kavimler, milletler ve diller ona kulluk etsinler diye kendisine saltanat ve izzet ve krallık verildi; onun saltanatı geçmeyecek ebedi bir saltanattır ve krallığı yıkılmayacak bir krallıktır.” (Daniel, 7:13-14)

Tevrat, doğal afetler ve iklim değişikliklerinin kıyametin yaklaştığına işaret ettiğini söylerken, kıyamet anını diğer dinler gibi göksel olaylarla ilişkilendirir (Besalel, 2000:388). Bu alametler şu şekilde özetlenebilir:

1.1.1 Doğal Afetler

Tevrat, doğal afetler ve iklim değişiklikleri gibi olayların gerçekleşeceğini ancak kıyametin kopmayacağını belirtir. Kıyamet anını diğer dinler gibi yine göksel olaylarla ilişkilendirir (Karaca, 2006:229-230). Öfkesinin araçlarıyla uzak bir ülkeden, dünyanın öbür ucundan, bütün ülkeyi yerle bir etmek üzere geliyor (Yeşaya, 13:5). Tevrat'ta, kıyametin dünya üzerinde Tanrı'nın birliğinin gerçekleşeceği bir zaman olduğu vurgulanmaktadır.

Ogün ışık olmayacak, ışık veren cisimler kararacak, özel bir gün, yalnız RAB'bin bildiği bir gün olacak, gece de gündüz de olmayacak, Gece aydınlık olacak, o gün Yeruslimalim'in içinden diri sular akacak, yaz kış suların yarısı Lut Gölü'ne, öbür yarısı Akdeniz'e akacak. RAB bütün dünyanın kralı olacak. O gün yalnız RAB, yalnız O'nun adı kalacak.” (Zekeriya, 14: 6-9).

Yine Eski Ahit'te bir başka bölümünde şu ifadeler yer verilmektedir; “...Ama sayısız düşmanların ince toz, acımasız orduları savrulmuş saman ufağı gibi olacak. Bir anda, ansızın, Her şeye egemen RAB gök gürlmesiyle,

depremle, büyük gümbürtü, kasırga ve fırtınayla, Her şeyi yiyip bitiren ateş aleviyle seni cezalandıracak (Yeşaya, 29:5-6).

“Ben, Her Şeye Egemen RAB, gazaba geldiğim, öfkemin alevlendiği gün gökleri titreteceğim, yer yerinden oynayacak (Yeşaya, 13:13).

1.1.2. Savaşlar

“İşte RAB'bin günü geliyor! Ey Yeruşalim halkı, senden yağmalanan mal gözlerinin önünde paylaşılacak. Yeruşalim'e karşı savaşmaları için bütün ulusları bir araya getireceğim. Kent ele geçirilecek, evler yağmalanacak, kadınların ırzına geçilecek. Kentte yaşayanların yarısı sürgüne gönderilecek, geri kalanlar kentte kalacak” (Zekeriya, 14:1-2).

“Yeruşalim'e karşı savaşan bütün halkları RAB şu belayla cezalandıracak: Daha sağken bedenleri, gözleri, dilleri çürüyecek” (Zekeriya, 14:12) .

1.1.3. Toplumsal Dejenerasyon

“Tanrı, seçilmişlerine emirler veriyor ve onları öfkelerini yerine getirmek için çağırıyor. Dağlardan gelen sesler, büyük bir halkın varlığını ve ulusların savaşa hazırlığını gösteriyor. Bu süreçte, insan saf altından daha değerli bir konuma yükseltiliyor” (Yeşaya, 3:4-5, 12).

1.2. Talmud’a Göre Kıyamet

Talmud'a göre, dünya 6000 yıl sürecektir. Bu altı bin yıllık dönemde, ilk iki bin yıl kaos dönemi olarak adlandırılırken, sonraki iki bin yıl Tora (Tevrat) dönemi ve üçüncü iki bin yıl ise Mesih'in dönemi olarak tanımlanır. Mesih'in gelmesi, insanların günahları nedeniyle gecikmiştir. İki bin yıllık Mesihî dönem, 85. jübile yılı olan 4250'de başlamıştır ve 6000. yılda bu dönem tamamlanacaktır.

"Elia'nın sinagogunda şu öğretilir: Dünya altı bin yıl sürecek. İlk iki bin yıl şaşkınlık, ikinci iki bin yıl yol gösterme, üçüncü iki bin yıl ise Mesih'in zamanı olacak. Ancak, bizim pek çok suçumuz yüzünden bu zamanlar geçti, yani Mesih'in gelişi gecikti" (Örs, 1966:358)

Yahudi inancına göre, Mesih'in gelmeden önceki yedi yıllık süreçte çeşitli olağanüstü olaylar meydana gelecektir. İlk yıl, yağmur belirli bir bölgeye yağacak, diğer bölgelere ise yağmayacaktır. İkinci yılda, kıtlığın belirtileri görülecektir. Üçüncü yılda büyük bir kıtlık yaşanacak; her yaş, cinsiyet ve inançtan insanlar ölecek ve Tevrat unutulacaktır. Dördüncü yılda, kısmi bolluk yaşanacak ve beşinci yılda büyük bir bolluk olacak, böylece

Tevrat yeniden hatırlanacaktır. Altıncı yılda, semavi sesler duyulacak ve yedinci yıl büyük savaşlar yaşanacaktır. Bu süreçte Gog ve Magog savaşı yaşanacak ve yedinci yılın sonunda Davud soyundan gelen Mesih ortaya çıkacak. Mesih dönemi, 6000. yılda tamamlanacak ve 7000. yılda kıyamet kopacak; bu dünya tamamen yok olacak ve yerine yeni bir dünya yaratılacaktır (Adam, Din Bilimleri II, 2006:232).

2. HIRİSTİYANLIK'TA KIYAMET

Hıristiyanlıkta, kıyametin iki temel anlamı bulunmaktadır: İlk olarak, İsa'nın dünyaya geri dönerek kutsal krallığını kurması; ikinci olarak ise insanların yargılanması ve dirilişi söz konusudur.

Hıristiyanlıkta, kıyamet anlayışı Yahudiliğe benzer şekilde Mesih inancıyla ilişkilidir. İncillere göre, kıyamet İsa Mesih'in ikinci gelişiyle gerçekleşecektir (Adam, Din Bilimleri II, 2006:230) Bu ikinci geliş beklentisi, Parousia inancı olarak bilinir. Mesih, meleklerle birlikte dünyaya gelecektir (Gündüz, 2002:83).

Hıristiyan inanışlarına göre, İsa'nın geliş amacı Tanrı'nın otoritesini yeniden tesis etmektir (Baybal, 2002:89). O, krallıkla ilgili ayrıntılara girmemiştir. İsa'nın beklediği krallık, Tanrı'nın müdahalesiyle dünyanın yeniden düzenlenmesidir (Batuk, 2003:192).

Kıyamet'in Yaklaşımı ve Alametleri

Kıyamet öncesi belirtileri iki kategoriye ayırabiliriz:

Kıyamet öncesi alametler:

1. Mesih iddiasında bulunan sahte peygamberler çoğalacak: “Birçokları, “Mesih benim” diyerek benim adımla gelip birçok kişiyi aldatacaklar..” (Matta, 24: 5; Luka, 21: 8)
2. Savaşlar ve şiddet dünya genelinde yayılacak: “Savaş gürültüleri, savaş haberleri duyacaksınız. Ulus ulusa, devlet devlete savaş açacak.”(Matta, 24: 6, 7; Luka, 21: 9)
3. Kıtılık, depremler ve salgın hastalıklar artacak: “ şiddetli depremler, yer yer kıtlıklar ve salgın hastalıklar olacak...”(Luka, 21: 11)
4. İsa Mesih'e inananlar zulme uğrayacak: “O zaman sizi sıkıntıya sokacak, öldürecekler...”(Matta, 24: 9) “ ...Sizi yakalayıp zulmedecekler. Sizi havralara telse edecek, zindanlara atacaklar...”(Luka, 21: 12)
5. Doğal afetler: “...Güneş kararacak, ay ışık vermez olacak, yıldızlar gökten düşecek, göksel güçler sarsılacak.”(Matta, 24: 29)

Kıyamet anında meydana gelen alametler:

- 1) Yedi Mühür ve Mühürlerin Açılmasıyla Vuku Bulan Olaylar (Vahiy, 6: 1-17- 8: 1)
- 2) Yedi Borazan ve borazanların Çalınmasıyla Vuku Bulan Olaylar (Vahiy, 8: 6-13 – 9: 1-16).
- 3) Yedi Tas ve Tasların Boşatılmasıyla vuku Bulan Olaylar (Vahiy, 15: 1 – 16: 21).
- 4) Şeytanın Yeryüzüne Atılması ve Bin Yıl Boyunca Hapsedilmesi:

“ Sonra bir meleğin gökten indiğini gördüm. Elinde dipsiz derinliklerin anahtarı ve büyük bir zincir vardı. Melek ejderhayı – İblis ya da şeytan dene o eski yılanı yakalayıp bin yıl için bağladı”(Vahiy, 20: 1-2).

Armagedon

Armagedon terimi İbranice'de "Megiddo Dağı" anlamına gelir. Bu dağ aslında oldukça alçak bir tepe olmasına rağmen tarihsel olarak önemli bir yerdir. Çünkü geçmişte bu bölgede yapılan savaşlarda, bir taraf genellikle mutlak bir zafer elde ederken diğer taraf ise tam bir mağlubiyet yaşardı. Tanrı'nın savaşında da, sadece bir taraf mutlak bir şekilde kazanacaktır. İsa'nın gelişiyle ilgili olarak, Armagedon'u karıştırmamak önemlidir. Çünkü biri sonun başlangıcıyken diğeri sonun sonudur. (Har: dağ, Megiddo: isim, Bu nedenler Harmagedon da denir) (Karaca, 2006:182-183).

“Bin yıl dolunca, şeytan kapatıldığı yerden çözülecek. Yeryüzünün dört köşesindeki ulusları kandırmak için yerinden çıkacak. Gog ile Magog’un (Ye“cüc ve Me“cüc) ordularını savaş için bir araya toplamaya gidecek. Onların sayısı denizin kumu gibidir. Bunlar yeryüzünü boydan boya aştılar, kutsal yaşamlıların toplandığı yeri ve sevilen kenti kuşattılar. Ama gökten ateş indi ve onları yiyip yuttu. Onları kandıran iblise gelince, ateş ve kükürt gölüne atıldı. Canavarla yalancı peygamber de oradadır. Çağlar çağı, gece gündüz işkence çekecekler.” (Vahiy, 20: 7-10)

Kıyamet, ikinci bir anlamıyla yargılamayı ifade eder. Bu, Hz. İsa'nın gökyüzünde beyaz bir tahta ve meleklerin kanatları üzerinde inmesi, mahşer gününün başlatılması, hayat kitabının açılması ve bu kitapta yazılı olanlara göre herkesin karşılığını almak üzere bütün ölümlerin dirilmesi ile sonuçlanacaktır.

“Sonra büyük beyaz bir taht ile üzerinde oturanı gördüm. Yer ve gök önünden kaçtı gitti. ...Sonra küçük-büyük ölümlerin tahtın önünde durduğunu gördüm. Kitaplar açıldı. Derken başka bir kitap açıldı. Bu yaşam kitabıdır. Ölümler yaptıklarına yaraşır biçimde kitaplarda yazılı onlalar uyarınca yargılandı. (Vahiy, 20:11-12) Bundan sonra eski yer ve gök yok olacak, yeni bir gökle yeni bir yer yaratılacak ve Tanrı artık insanların arasında yaşayacaktır. (Vahiy, 21:1-3)

3. İSLAM'DA KIYAMET

Bu dünya da, her sonradan yaratılmış gibi bir gün yok olacaktır ve bu gerçekleştiği an, yani yok olacağı zaman, buna kıyamet denir. Kur'an-ı Kerim'e göre, Sur'a İsrail tarafından ilk üfleme yapıldığında göklerde ve yerde bulunan her şey ölecektir. İkinci üfleme anında ise ölmüş olanlar hemen dirileceklerdir (Karaman, Dönmez, Çağrı, & Gümüş, 2020, Zümer, 39; 14).

İslam'da Kıyametin Gerçekleşme Anı ve Keyfiyeti

Kozmik anlamda kıyametin ne zaman kopacağı bilinmemektedir çünkü "onu bilmek Allah'a mahsustur" (Lokman, 31: 34; Zuhuruf, 43: 85; Mülk, 67: 25-27; Naziat, 79: 42-46). O gün, tek bir çığlıkla herkes Allah'ın huzurunda toplanacak. O gün hiç kimseye haksızlık yapılmayacak, herkes yaptıklarının mükafatını alacak: iyilik yapanlar mükafatını, kötülük yapanlar cezalarını görecekler (Yasin, 36: 48-54). Bu ayetlerden anlıyoruz ki, kıyamet bir hüküm günüdür. Bu konuya özellikle dikkat etmek gerekiyor çünkü ilahi dinler, dünyayı ahretin bir tarlası olarak kabul eder ve burada yapılan her işin mutlaka karşılığının alınacağı bir gün olacağını belirtir.

Kur'an şöyle der: "Kıyamet saatinin bilgisi şüphesiz Allah katındadır" (Lokman, 31:34) ve "De ki, onun bilgisi Allah katındadır. Fakat insanların çoğu bunu bilmezler" (Araf, 7:187; Naziat, 79:42-44)

Kur'an, kıyametin kesinliğini ve yakınlığını bildirmesine rağmen, oluş şekliyle ilgili detaylar verse de zamanını belirtmez. Kıyamet, yalnızca Allah'ın isteğine bağlı bir olaydır ve bu konuda doğal bir bilgiye sahip olan başka hiç kimse yoktur.

Kur'an'da, insanın kıyamet günündeki halini çarpıcı bir şekilde ele alan ayetler bulunmaktadır. Örneğin, "İşte o gün, göğü kitap sahifesini dürer gibi düreriz. Onu ilk yaratmaya başladığımız gibi (hesap için) yeniden yaratırız. Üzerimize bir vaad olarak bunu mutlaka yapacağız." (Enbiya, 21: 97)

Kur'an-ı Kerim, kıyamet anında büyük bir gürültünün kopacağını bildirmektedir. Karia; yani gürültü koparacak olan, Sur'a ilk üflendiği zaman meydana gelecek olan olaydır. (Karia, 101:1-11)

"Göklerin yarıldığı, yıldızların dökülüp yayıldığı, denizlerin birbirine karıştığı, kabirlerin içi dışına çıkarıldığı zaman, her nefis iyilik olarak ne yapıp getirdiği ve ne yapmadığını bilecektir" (İnfitar, 82: 1-5). Tekvir, aynı durumu ifade eden bir kavramdır. Kelime olarak "katlayarak sarmak" anlamına gelen tekvir kelimesi kullanılır. ve "güneşin dürülüp söndüğü, yıldızların dökülüp karadan, dağların yürütüldüğü, denizlerin alevlendirildiği, gök

yerinden oynatıldığı zaman, Cennet yaklaştırıldığı zaman, insanoğlu önceden ne hazırladığını görecektir.." ifade edilmektedir. (Tekvir,81: 1-21).

Kıyametin tarif edildiği bir ayette kıyametin detayları hakkındaki bilgiler daha netleşir. "Gözün kamaştığı, ayın tutulduğu, güneş ve ayın bir araya geldiği zaman, işte o gün insan 'kaçacak yer nerede?' der. Hayır, hayır, bir sığınak yoktur. Ey insan! O gün sen Rabbinin huzuruna varıp durursun. O gün, insanoğluna önde ve sonradan yaptığı her şey bildirilir. Özürlerini sayıp dökse de insanoğlu artık kendi kendinin şahididir" (Kıyamet, 75:7-15)

Kıyametin dehşet ve korkusunu tasvir eden bu sahneler, kıyamet gününün nasıl bir olay olduğunu anlamamızı sağlar. Bu çalışmamızda detaylı olarak ele alınamayan tüm unsurları göz önünde bulundurarak, kıyametin keyfiyetini şöyle özetleyebiliriz: "O gün insanlar çırpınıp yayılan pervaneler gibi olacak" (Karia, 101:4). "O gün, dehşetli bir sarsıntı ile sallanır yeryüzü. Her emzikli kadın, bebeğini unutup bırakır. Her hamile kadın, çocuğunu düşürür. İnsanlar sarhoş gibi yürürler, fakat bu, sarhoşluk değil, ancak Allah'ın azabının şiddetinden dolaydır" (Hac, 22:1-2)."Yürekleri gırtlaklarına dayanmış yutkunurlar"(Mü'min, 40:18)"Çocuklar ak saçlı kocalara döner" (Müzzemmil, 73:17).

"Yine o gün Allah'tan korkanlar hariç dostlar bir birine düşmandır" (Zuhruf, 43:66)."İnsanlar çekişip dururlar, kimse kimseye bir tavsiyede bulunmaz" (Yasin, 36:49-50)"O gün insanlar arasında soy sop ilişkisi olmayacak, kimse birbirini sormayacak" (Mü'minin, 23:101)"Ve azaptan kurtulmak için fidye vermek istenecek." (Mearic, 70:11)

İslamiyet'te Kıyamet Kopmadan Önceki Alametler

"Kıyametin ne zaman gerçekleşeceğini bilememek hem olumlu hem de olumsuz sonuçlar doğurabilir. Bu belirsizlik insanları kıyametin ne zaman olacağını bilmedikleri için boş vermişlik hissine kapılmaksızın sürekli çalışmaya teşvik eder. Bununla birlikte sürekli kıyametin yaklaştığını düşünmek gibi bir kaygıya da sebep olabilir, bu da insanları maddi ve manevi açıdan rahatsız edebilir. Bu nedenle, peygamberlerimiz kıyametin yaklaşmakta olduğuna dair muhtemel belirtiler ve olaylar hakkında bilgi vererek insanlara yardımcı olmuşlardır" (Taftazani, 1892:360). "Kur'an-ı Kerim'de, 'kıyamet için mutlak bir alamet vardır. Bu yüzden sakın ondan şüphe etmeyin.' (Zuhruf, 43: 61)

Kur'an'da kıyametin alametlerinden bahsedilirken neler olabileceği konusunda bazı bilgiler verilmiştir:" "Ye'cuc ve Me'cuc'ün gelişi (Enbiya, 21:96), dabbetü'l-arzın çıkışı (Neml, 27:82), sur üflemesinden(En'am, 6:73), göğün insanları sarsacak bir duman yayacağından (Duhan, 44:11-12) ve ayın yarılacağından (Kamer, 54:1).

"Kıyametin yaklaşması ve gerçekleşmesiyle ilgili belirtiler "eşratü's-saa" olarak adlandırılır. İslam literatüründe, kıyamet ve özellikle kıyamet alametleri hakkında geniş bir bilgi birikimi bulunmaktadır. Alametler, önemlerine göre büyük ve küçük olarak sınıflandırılır. Büyük alametler genellikle ardı ardına hızlı bir şekilde meydana gelirken, küçük alametler zaman içinde farklı aralıklarla gerçekleşir. Bazı küçük alametlerin gerçekleştiği bilinirken, bazıları ise hala devam etmekte ve büyük alametlerin meydana gelmesini beklemektedir" (Erdoğan, 1978:15) .

a) Kıyametin Küçük Alametleri:

Kıyametle ilgili hadiselerin tam olarak nasıl gerçekleşeceğini bilmek mümkün değildir. Bu sebeple, hangi alametlerin gerçekleşeceğini tespit etmekte oldukça zordur. Hadis kitaplarında kıyamet alametleri hakkında birçok yorum bulunmaktadır ve bu yorumlar bize kıyametle ilgili bilgiler sağlamaktadır. İleri sürülen ve eleştiriye tabi tutulmadan sunulan bazı küçük alametler şunlardır: (Erdoğan, 1978:20-37).

1- Resul-i Ekrem (s.a.s.)'in peygamber olarak gönderilmesi, kıyamet alametlerinden biridir. Zira o, peygamberlerin sonuncusudur ve son peygamber olması dünya hayatının sonuna yaklaşıldığının bir işaretidir. Bu, Müslümanlar için temel bir inanç meselesidir. Hz. Adem'den başlayan nebevi sürecin son halkası Peygamberimizdir; bu gerçeğin üzerinde şüphe yoktur. Ancak bu durumu kıyamet alameti olarak sunmak, ek bilgilendirmeyi de gerektirir. Çünkü müminler, hem ahiret için her an hazır olmalı hem de dünya işlerini aksatmamalıdır. Bununla birlikte, zamanın izafiliği konusu üzerinde durmak, dünya hayatının sonuna ne kadar kaldığını değerlendirmeyi gerektirir. Bin dört yılı aşkın bir sürenin az bir zaman olarak kabul edilip edilmeyeceği ve bundan sonraki zaman diliminin niteliği hakkında kesin bilgi olmadığı bir gerçektir. Zira bazı rivayetlerde, Peygamberimizin nübüvvet döneminin son bin yıla tekabül ettiği belirtilir. Bunlar, detaylı inceleme gerektiren konulardır. Ancak önemli olan nokta, kıyametin anının sadece Allah tarafından bilineceği, ansızın gerçekleşeceği inancının doğruluğudur (Çelebi, 2000:91-92).

2- İçki içilmesi,

3- Emanetin zayi olup, ganimet sayılması,

4- Zekâtın ağır bir yük sayılması ve verilmemesi,

5- Mescitlerde yüksek sesle konuşulması: Mescitler müminlerin sadece ibadet ettiği mekân olmanın ötesinde toplumsal işlevi olan yerler olması sebebiyle bunun nasıl bir kıyamet alameti olduğu düşünülmelidir.

6- Din öğreniminin yapılmaması. Bu husustan ne kastedildiği netleştirilmelidir. Çünkü dünyanın bir yerinde din öğretiminde aksaklık olması başka bir yerinde din öğretiminin yapılmayacağı anlamına gelir mi? sorusunu akla getirmektedir.

7- Fitne ve bid'atların zuhur etmesi ve çoğalması,

8- Müslümanların İslami esaslardan uzaklaşmaları. Müminler, iyi işler yapmak ve kötülüklerden uzak durmakla mükelleftir. Ölüm ve hayat bu anlamda bir imtihan yeridir. Ancak, ilk dönemlerden itibaren yaşanan kargaşa ve kaoslar, İslami esaslardan uzaklaşmanın ne olduğunun, mezhepler tarihi ve dinler tarihi açısından ayrıntılı bir şekilde araştırılması gerekmektedir (El-Şehristani, 2008:33-43).

9- İnsanlarda ahiret korkusunun kalmaması,

10- Doğru söyleyenin insanlar tarafından sevilmemesi

11- Meşru olanın gayri meşru, olmayanın meşru sayılması

12- İnsanlar arasında zinanın çoğalması,

13- Adaletin kalkması, bazı yazarlar tarafından da kadın nüfusunun erkeklerden daha fazla olması, zenginliğin artması ve dünya malının çoğalması, sadaka verecek fakirin bulunmaması hususları da eklemektedir. Ayrıca, bu listeye iki İslam ordusunun çarpışması eklenen alametlerdendir. (Çelebi, 2000:375).

b) Kıyametin Büyük Alametleri

Büyük alametler, doğrudan gaybe dairedir ve Taftazani'nin ifadesiyle söyleyecek olursak, geleceği de doğru söyleyen (peygamberimiz) haber vermiştir.' Huzeyfe b. Useyd Gifari'nin belirttiğine göre, bir gün aralarında konuşurken Resulullah (sav) ortaya çıktı. Kıyamet hakkında konuştuğumuzu söyleyince, 'On alameti görmedikçe dünya son bulmaz,' dedi ve şunları sıraladı (Gölcük & Toprak, 1988:360).

1. Duhan ve Batşe-i Kübra: Yeryüzünü kaplayacak bir duhan /duman çıkacaktır. Başteş-i Kübra ise, kısıvrak yakalama, tam anlamıyla tutma, büyük vuruş anlamına gelir. Kıyametle birlikte helak etmek ve azapla cezalandırmayı ifade eder.

2. Deccal: Bazı olağanüstü olaylar göstererek Tanrılık iddiasında bulunan Deccal isimli bir varlık ortaya çıkacaktır.

3. Hz. İsa'nın nuzulü: Deccalı öldürecek olan Hz. İsa'nın yeryüzüne inmesi. Bu konuyla doğrudan ilintili olarak Mehdilik fikri de ileri sürülmektedir (Nisa, 4:159).

4. Dabbetül-arz: Kur'an-ı Kerim'de bu husus şöyle belirtilmektedir. “ Kıyametin geldiği gün, insanlara yakın bir şekilde inanmadıklarını bildiren işaretlerimiz aracılığıyla yerden bir canlı çıkarırız (Neml, 27:82).

5. Ye'cüc ve Me'cüc: Kur'an-ı Kerim'de "nihayet Ye'cüc ve Me'cüc seddi açıldığı zaman, her tepeden boşanırlar. Gerçek va'd olan kıyamet artık yaklaşmıştır." (Enbiya, 21: 96-97) denilerek bu hususa işaret edilmektedir.

6. Güneşin batıdan doğması:

7. Doğu, 8. Batı ve 9. Arap Yarımadası gibi dünya üzerindeki üç bölgede yer batması olaylarının yaşanması.

10. Hicaz (veya Yemen) bölgesinde devasa bir yangının ortaya çıkması.

Anlatılanlardan anlaşıldığı üzere, kıyametin ufak işaretlerinden bazıları gerçekleştiği gibi, bazıları ise halen gerçekleşme sürecindedir. Bu nedenle, ufak işaretlerin büyük işaretlerin oluşmasına kadar devam edeceği ve ufak işaretlerin tamamının gösterilmesinin ardından on büyük işaretin zuhur edeceği belirtilmektedir. Ancak kıyametin nasıl gerçekleşeceği tam olarak bilinmediğinden, hangi işaretlerin gerçekleştiği ve hangilerinin gerçekleşmediğini tespit etmek oldukça zor olabilir. Büyük olarak zikredilen alametler genellikle hadislere dayandırılmaktadır.

2. KARŞILAŞTIRMA

2.1. Benzerlikler

a) Dünya Barışının Sarsılması: Eski ve Yeni Ahit'te, kıyamet zamanlarında savaşların artacağına dair işaretler bulunmaktadır. Özellikle Armageddon adı verilen büyük savaş, iyilik ile kötülüğün karşı karşıya gelmesini temsil eder. İslam perspektifinde de, kıyametin yaklaştığına dair savaşların artacağına vurgu yapılır. Bazı hadislerle göre, kıyamete yakın bir zamanda Hz. İsa'nın yeniden dünyaya ineceği, Deccal ve ordusu ile mücadele edeceği belirtilir. Bu mücadele sonucunda Müslümanlar galip gelirken, Deccal'in ise Hz. İsa tarafından yenileceği öngörülür.

b) Mesih İnancı: Yahudi ve Hıristiyan inançlarının temelini oluşturur. Bu inanç, kurtuluşun simgesi olarak kabul edilir ve tarihsel olarak pek çok beklentiyle ilişkilendirilir. Özellikle Babil esareti ve Yunan zulmünden sonra Yahudiler, eski ihtişamlarına geri dönmek için bir Mesih arayışına girmişlerdir. Eski Ahit, gelecek Mesih'in Davut soyundan olacağını, yeryüzüne inerek barış ve adalet getirmesini öngörür. Hıristiyanlıkta, Mesih inancı Hz. İsa'ya yönelir ve onun ikinci kez dünyaya gelerek kıyameti başlatacağına inanılır. İslam'da ise Hz. Peygamberin soyundan

bir Mehdi'nin gelişi ve Hz. İsa'nın nüzülü kıyametin bir alameti olarak kabul edilir. Bu inançlar, her üç dinde de geleceğe dair umut ve beklentileri yansıtır ve kültürel etkileşimlerle şekillenmiştir.

c) Fitnenin Ortaya Çıkışı: İslam, Yahudilik ve Hristiyanlıkta kıyamet alameti olarak geçen bir diğer konu ise fitnenin ortaya çıkmasıdır. Kitab-ı Mukaddes'te, ahir zamanda dinsizliğin artacağı ve ahlaki bir çöküşün yaşanacağına dair birçok ifade bulunmaktadır. Ancak, Kuran'da bu konuya dair spesifik bir ayet bulunmamaktadır; bununla birlikte, benzer olayların yaşanacağına dair rivayetler hadis kitaplarında mevcuttur.

d) Yecüc-Mecüc (Gog-Magog): Yecüc-Mecüc, pek çok dinin ortak bir teması ve ilahi dinlerde üç semavi kitapta da bahsedilir. Yahudi inancına göre, Allah işledikleri suç sebebiyle gazaplandığı Yahudilere ceza olarak kuzeyden gelen Yecüc kavmini ve liderleri Mecüc'ü gönderecektir. Ancak, Eski Ahit'te bu kavmin kim olduğu ve nerede yaşadığı hakkında net bir ifade bulunmamaktadır. Hristiyan inancında ise, bin yıllık hapis süresi sonunda şeytanın serbest bırakılacağı ve dünyaya fitne ve fesat yayacak bir kavim olan Yecüc-Mecüc'ü de yanında getireceği anlatılır. Sonrasında, Allah onları cehennem çukuruna gönderecektir. İslam inancında ise, Yecüc-Mecüc, Kuran'da ismi geçen ve Zülkarneyn döneminde yaşamış, yaşadığı bölgeyi fitne ve fesada sürüklediği için Zülkarneyn tarafından sed çekilerek engellenmiş bir topluluktur. Kuran'da seddi geçecek olan bu kavim hakkında net bir ahir zaman alameti ifadesi bulunmamakla birlikte, hadislerde bu kavmin çıkışının kıyametle ilişkilendirildiği görülmektedir. Eski Ahit'te olduğu gibi Kuran'da da bu kavmin kim olduğu ve nerede yaşadığı hakkında detaylı bilgi verilmemektedir.

e) Deccal'ın Yeryüzüne Çıkışı: Ahir zaman inancında Deccal adlı varlığın ortaya çıkacağına dair duyulan inanç, üç semavi dinin ortak temalarından biridir. Yahudi inancına göre, Deccal, ahir zamanda ortaya çıkacak olağanüstü yeteneklere sahip bir figürdür. Bu figür, Mesih ile yapacağı savaşı kaybedecek ve Mesih tarafından öldürülecektir. Benzer bir Deccal inancı Hristiyanlıkta da mevcuttur. Hristiyanlara göre Deccal, ahir zamanda Mesih karşıtı olarak çıkacak, Mesih'in gelmesinden önce Mesih olduğunu iddia edecek, olağanüstü yeteneklere sahip bir varlıktır. Ancak gerçek Mesih'in gelişiyle Deccal, Mesih'in müdahalesiyle yok edilecek ve bin yıl sürecek olan Tanrı Krallığı başlayacaktır. Eski Ahit ve Yeni Ahit'te Deccal'ın ortaya çıkacağına dair pek çok söz bulunmasına rağmen, Kuran'da bu konuda spesifik bir ayet bulunmamaktadır. İslam'da Deccal'ın ahir zaman alameti olarak kabul edilmesi, Hz. Peygamber'e isnad edilen hadislerle dayanmaktadır.

İlahi dinlerin kıyamet alametlerine baktığımızda, aralarında birçok ortak nokta bulunmaktadır. Yahudi ve Hristiyan kutsal metinlerinde birçok alamet benzer nakledilmektedir. İslam'da ise ayetlerde belirgin bir şekilde kıyamet alametlerine yer verilmemekte, bu konuda yazılan hadis kitapları kullanılmaktadır. Rivayetler

incelendiğinde diğer iki dinin etkisi altında benzerlikler görülmekte, yukarıda sıralananlar üç ilahi din arasında ortak olarak yer almaktadır.

2.2. Farklılıklar

a) Duman: Kuran'da bulunan ve kırk dördüncü sureye adını veren "duhan" kelimesi, birçok tefsirci tarafından kıyamet öncesi gökten inen bir duman olarak yorumlanmıştır. Bu yorumlar, Hz. Peygamber'e atfedilen hadislerle desteklenmiştir ve dumanın bir kıyamet alameti olduğu düşünülmüştür.

b) Mehdi'nin Gelişi: Kuran'da geçmese de "hidayete erdirici" anlamına gelen bu kelime, "muhtedi" kelimesiyle aynı manayı ifade etmektedir. Ancak, muhtedi kelimesiyle ilgili kıyamet alameti ifadesine Kuran'da rastlanmaz. Buhari ve Müslim'in dışındaki hadis kitapları Mehdi'nin gelişini bir kıyamet alameti olarak zikretmektedir.

c) Ayın Yarılması Olayı: Kamer Suresi'nin ilk ayetinde, ayın yarılmasından bahsedilir. Bazı tefsir bilginleri, bu olayın Hz. Peygamber'in döneminde meydana geldiğini savunurken, diğerleri bunun kıyamete yakın bir dönemde gerçekleşeceğini ve bu yüzden bir kıyamet alameti olduğunu ifade etmektedirler.

d) Dabbet'ül Arz: Kur'an-ı Kerim'de yer alır ancak kıyamet alameti olarak belirtilmez. Bu konu genellikle hadisler ve Ehl-i Kitap kültürüyle ilişkilendirilerek yorumlanır.

e) Güneşin Batıdan Doğması Olayı: "Güneş batıdan doğmadıkça kıyamet kopmayacaktır" hadisi, kıyamet alametleri arasında gösterilen bir olaydır, ancak Kur'an'da bu konuda herhangi bir ayet bulunmamaktadır.

SONUÇ

Dünyanın sonu yani Kıyamet meselesi, insanlığın en büyük merak konularından biridir. Her din kendi teolojik bakış açısına göre bu konuya farklı bir perspektiften yaklaşır. Diaspora dönemlerinde gelen peygamberlerin öğretileri, Yahudilik'te "dünyanın sonunun yaklaştığı" mesajını içerir ve eskatolojik olarak, kıyamet öncesi bir ya da birkaç dönemden bahsederler. Yahudi peygamberler, bu dönemlerde halklarını uyararak gelecek kıyamet hakkında öğretilerde bulunurlar. Bu dönemlerde insanların beklenmedik bir mutluluğu yaşayacakları ifade edilir, bu durum acıların son bulacağı ve zaferin kazanılacağı anlamına gelir. Benzer şekilde Hıristiyanlıkta da dünyanın sonuna dair önemli bir inanç vardır. Bu inanca göre, ilahi kaynaklı bir kurtarıcı gelerek insanları kurtaracak, kötülüğü ve adaletsizliği sonlandıracaktır. Yahudilikte bu kurtarıcı Davud soyundan gelecek bir kral olarak

görülürken, Hristiyanlıkta kurtarıcı olarak İsa'nın, yeryüzünde bedensel bir varlık olarak geri döneceği inancı hakimdir.

İslam dininde ise kıyamet, evrenin sonu olarak kabul edilir. Kıyamet evrenin yok olup insanların öleceği ve sonra tekrar dirilecekleri, hesap günü için toplanacakları zamanın başlangıcı olarak kabul edilmektedir. İslam'a göre, kıyamet öncesi bazı alametler yaşanacak, ardından hesap günü insanlar amellerine göre değerlendirilecektir. Bu değerlendirme sonucunda, inananlar cennete girecek, inananmayanlar ise cehenneme gidecektir. Kaynaklarda İsa'nın ölmediğine ve ileride geri döneceğine, ayrıca kurtarıcı olarak Mehdi'nin geleceğine yer verilmektedir. Kur'an'da yer almayan bu inanışların diğer dinlerin etkisi ile ortaya çıkmış olma ihtimali göz ardı edilmemelidir. Sonuç olarak her üç dinin de kıyamet ve alametleri hakkında benzer ve farklı anlayışlara sahip oldukları görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Adam, B. (2002). Yuhanna'nın Vahyi ve Hristiyan Tarihindeki Yansımaları. *Dinler Tarihi Araştırmaları III* . Ankara: Dinler Tarihi Derneği Yayınları.
- Adam, B. (2006). *Din Bilimleri II*. Ankara: Ankuzem Yayınları.
- Batuk, C. (2003). *Tarihin Sonunu Beklemek/Ortadoğu Dinlerinde Eskatoloji Mitosları*. İstanbul: İz Yayınları.
- Baybal, S. (2002). *İbrahimi Dinlerde Mesih'in Dönüşü*.. Konya: Yediveren Yayınları.
- Besalel, Y. (2000). *Yahudilik Ansiklopedisi*. İstanbul: Gözlem Yayınları.
- Bilgin, A. (2005). *Kıyamet Sona Doğru Geri Sayım/Armagedon*. İstanbul: Kara Kutu Yayınları.
- Canatan, K. (1994). , Dinlerin Gelecek Tasarımı-Kaybedilen Cennetten Kazanılan Cennete. *Bilgi ve Hikmet Dergisi*, 34.
- Çelebi, İ. (2000). *Uzak ve Yakın Gelecekle İlgili Haberler*. İstanbul: Kitapevi Yayınları.
- El-Şehristani, M. (2008). *el-Milel ve'n-Nihal*. (M. Öz, Çev.) İstanbul: Litera Yayınları.
- Erdoğan, H. S. (1978). *Ölüm ve Ötesi*. İstanbul: Çile Yayınları.
- Gölcük, Ş., & Toprak, S. (1988). *Kelam*. Konya: Tekin Kitapevi.
- Gündüz, Ş. (2002). *Hristiyanlık*. İstanbul: Diyanet Yayınları Vakfı.
- Karaca, M. (2006). *Evreni Bekleyen Büyük Son Kıyamet*. İstanbul: Nokta Kitap Yayınları.
- Karaman, P. D., Dönmez, P., Çağrııcı, P., & Gümüş, P. (2020). *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kutsal Metin(Tevrat, Zebur, İncil)*. (2018). İstanbul: Kitab-ı Mukaddes &Yeni Yaşam Yayınları.
- Örs, H. (1966). *Musa ve Yahudilik*. İstanbul: Remzi Yayınları.
- Sarıkcıoğlu, E. (1983). *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Sarıkcıoğlu, E. (1997). *Dinlerde Mehdi Tasavvurları*. Samsun: Sidre Yayınları.

Taftazani, S. (1892). *Şerhu'l-Akaid, Kelam İlmi ve İslam Akaidi*. (S. Uludağ, Çev.) İstanbul: Dergah Yayınları.

Taşpınar, İ. (2003). *Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilik'te Ahiret İnancı*. İstanbul: Gelenek Yayınları.